

נוף יצירתו של עגנון

הרוצה להכיר את המשורר, ילך אל ארצו של המשורר... אל נוף עיירתו של ש"י עגנון, החוגג בתשעה באב את יובל השבעים, מוביל אותנו אפרים צורף באתר מפרקי ספרו "ש"י עגנון — האיש ויצירתו", העומד להופיע בקרוב בהוצאת "ניב", תל-אביב, אנו יוצאים בעקבותיו אל נוף ילדותו של חתן-היובל, לאותה עיירה ש"יצאו לה מוניטין בספרותנו, ש"עטר סביבה עגנון הילה רד-מאנסית-מסתורית — בוטשא"ש.

זהו של תקוות גדלק בלבבות של הצעיר רים והצעירות. על הר פיידור זה ובן האילנות הנשי חים, שעליו היה הנער שמואל יוסף מספס ועולה ומתבודד שם, משקיף על פני הנוף ורואה בדמיונו חרי אפרים ויהודה, והסר ריפה נראתה לו כנחל ארנון. בלילה הראשון של "סליחות" היה שמואל יוסף מרביק נדוה דלוקים ללוה עץ ו משיטו כדומה מארת על פני הסטריפה, לקול צהלת חבריו. לפנים היתה בוטשאטש נחלתו של הר גרף פוטוצקי, אחד הרחובות נקרא על שמו. צאצאיו פיארז את העיר בבנינים, ש" שרידיהם נשתמרו עד ימי המלחמה. בניין העיריה עתיק מאוד, ומיוחסים אותו למאה השבע עשרה. בית-הכנסת הישן הבוטשאטשי נבנה יב תבנית מבצר, כי עיר-מבצר היתה בוטשא"טש מאות שנים. העיר סבלה במאה השבע עשרה מהתנפלויות של טאטארים, קוזא"קים ותורכים. גג בית-הכנסת בבוטשאטש הותקן להגנה ואפשר היה לירות מעליו ב" לובים ובתותחי שדה קלים. זכך מצויר עג"נון עיירה אחת הסמוכה לבוטשאטש (ב"הכנסת בלה" קס"ז):
"....בין בצות ואגמי מים עומד מבצר ישן ומגדלים הרבה יוצאים ממנו. וחורים הרבה

בוטשאטש עיר בפודוליה שבגליציה, נקראה בפי יהודיה בצ'אץ' ובפי עגנון ב" סיפוריו — ביטשאטש, שיבוש או בוטשא"טש. פודוליה היתה כפיפה, בתקופת הזהור הפולנית, למושל רייסין האדומה, שמקום מושבו היה לבוב. לימים נחלקה פודוליה לשתיים, הרוסית והפולנית — שנהר זב"רוץ' משמש כבול סבצי ביניהן. כל הערים והעיירות שעגנון מתאר אותן ב"הכנסת בלה", ב"לבב ימים", ב"סיפור פשוט" ובסיפורים אחרים, הן בפודוליה ה"פולנית, פודוליה זו שופעת ויורדת מצפון אל עמק נהר דנייסטר, הטס במטוס מארץ ישראל לפולין דרך בוקארשט ועובר את הדנייסטר, עיניו רואת נהרות ונחלים ה"עושים את המישור פסים פסים מקבילים, עמקי הנהרות האלה השופעים דרומה ומת"קרבים לדנייסטר מעמיקים והולכים והופ"כים גיאיות צרים ומגוללים. גשרים הרבה הניחו שם, לפיכך ייקראו היישובים בשם "ערי הגשר". בוטשאטש היא איפוא אחת מערי הגשר שבפודוליה.

ש"י עגנון

יש בהם, שמהם היו אנשי המלחמה יורים על גדודי קדר (=טאטארים) כשעלו עליהם למלחמה, עד שבא המ"ל הצורך ימ"ש ו" החריבו זהור הדוכס ובנאו ועשה בו בית-אריגה.

וגן גדול מקיף את המבצר ותרות באות צומחות בו ומנציהן עושים אנשי העיר משקה כטיי וכקאווי".

הקרבות הסכנות הבלתי פוסקות מפני האויב גידלו בבוטשאטש דורות של יהודים אמיצי לב, שידעו להתגונן ולעמוד על גפשמ. זקופי קומה היו אוהבי הירות ו"עשויים לבלי חת, הנה בראשית השלטון האוסטרי סירבו יהודי בוטשאטש להשתע"בד לבעלי האהוזות הפולנים וה"שלטונות בריבה על כרחם ענו "אמן". ה"פריצים" בסביבה נטולי כשלון היו לנהל משקיהם, לפיכך החכידו אותם ליהודים. מתוך כך התיחסו הגויים אל היהודים כאל "פריצים", היו קדים קידה לפניהם וקוראים להם "פאנים" (למשל, גדליה צימליך ב"סיפור פשוט"). אך לא כל היהודי בוטשאטש חוכרי אחו"זות היו, רבים סוחרים עשירים היו, גם קבצנים וקבצניות היו מצויים בעיר. שבת שבת, מיד אחר התפילה היו מחזרות נשים עניות על הפתחים ומבקשות "פת לחם", בשבת הצטיידו לכל ימות השבוע, העניים היו מקבצים "נדבות" במיוחד בראשי הד"שים והיו קוראים להן "דמי ראש חודש", אף היו מחזרים על הפתחים בערבי ימים נוראים ובלילות של חנוכה היו מהלכים כשפנסים ומקלות בידיהם, פתאום נפתחת הדלת ויהודים עטופי תכריכי שלג מופיר עים.

כשפרצה מגיפת ה"הלירע" בבוטשאטש היו מרבים לנדב ל"הכנסת בלה", וכשנצ"בר סכום הגון השיאו יתומה עניה ליתום עני, וסיפקו מלבושים וכל צרכי החתונה לחתן וכלה.

במשתה הכלולות השתתפו כל חשובי העיר בנעריהם ובוקניהם. בכלי זמר הוליכו את החתן והכלה תחת חופה עד בית הקברות, ושם סידר הרב את הקידושין, למען תיעצר ה"מגפה. בדרך כלל היו מפכים בקהילת בור"טשאטש חיים יהודיים מגוונים, קמו בהזר"מים ותנועות, למשל, החסידות וה"התנג"דות". אף-על-פי שפודוליה היתה ערש מולדתה של החסידות, שהתפשטה בכל ע"ד"ה, בוטשאטש לא נכנסה על נקלה בעיר לה, מרובים ותקיפים היו ה"מתנגדים", כל שהעיו ואמר "קדיש" בבית הכנסת בנוסח ספרד של החסידים. היה נרגם במגבות, בוטשאטש שמלפני כששים שנה נודעת היתה בעיר שוחרת השכלה, מרובים היו י"בה

אדמת פודוליה מתרוממת ארבע מאות מסר מעל לפני הים, לכן יורד בחורף שלג וכפור מכסה את השמשות זמי הנהר זב"שים קרה, ובקיץ שורר חום זיורדים גש"מים לסידוקין, ובקרבת הדנייסטר מצויות חלקות ברזכות שמש המבשילות פירות ה"דומים לפירות ארץ ישראל. כן צומח כאן הטבק בשפע. בעיירה אחת, מונאסטרו"יט"קה (פיצ'ריץ' בסיפורי עגנון), הקימה הר"שות בית-הרושת לעיבוד טבק, פועלי בית-הרושת הנה הם "הגויים" הפורעים ביהודים המתוארים בסיפורי עגנון.

הנהר סטריפה, המתפתל מהלך עשרים זשנים קילומטר עד הישפכו לדנייסטר, מקיף את בוטשאטש משלושה עברים וגש"רים מתוהים עליו, ומתוך שהנהר הותר בעומק נוצרו שתי רצועות גבוהות מזה ו"מזה כשני הרים שקראים להם "באשטי", בצלעי העמל הזה עברו הרחובות של בור"טשאטש, קומה על גבי קומה, עד שאפשר להביט מן החצר העליונה אל החצר התח"תונה.

וכך מתאר המשורר את מראה העיר ב"סיפורו "בתוך עיר": "....עירי שלי מיוס"דת על הרים, ואף היא עשויה הרי הרים ונהרות ואגמים מקיפים אותה תכנסים לתוך"כה ומעניות טובים שופעים ויורדים לתוך"יערות מלאים וציפורים שוכנות על העצים ומציצות משם בעיתן ובזמנן ובמועדן... כנגד הרים וגבעות שבעיר אתם מוצאים פה חוצות ורחובות ישרים. קצתם נעשו בירי שמים וקצתם בידי אדם, קצתם משור"לבים זה כנה וקצתם משלימים זה את זה, וזה אחד מן הדברים שמעשה שמים ומע"שה בני אדם דרים זה עם זה בשלום ומש"לימים זה את זה... באותם הרחובות היש"רים קבעו עצמם רוב כתי התפילה ש"ב"עיר".

ישראל כהן, שזכר את בוטשא"טש מנעוריו, שבצל עצי היער שעל ההר פיידור היו משוטטים תמיד בעלי הזיה, "חולמי אלהים חדשים ולוחמי עולם חדש", במשך דורות היו מתהלכים ומתרוצצים שם אנשי כיתות והשקפות מגודות זו אל זו בתכלית: פרנקיסטים חירפו שם מערכות ישראל, מתנגדים שפכו זעמם ולעגם על החסידים; אנרכיסטים וסוציאליסטים ניר"עורו למרירות, לבסוף התעורר הנוער ה"ציוני למען ארץ ישראל, כאן היו שרים שירייתחיה, פזמוני עם, ניגונים וגגים ר"עליוזים של חסידים, שהנגינו את נשמות ה"כחורים והבחורות. היה מורגש בחללו של היער שעדיין מ"רחפים שם חלופות מימים עברו, שקמו שוב לתחייה בלבוש חדש, בגילגול חדש. גשמי היער הזועפים הילכו קדרות על ה"מטיילים באפולוניתו עם ערביים, ובימים שהחמה זורחת דומה היה כאילו ה"יער מתנגן באלפי כינורות, והיה אור ו"

האוטוידאקטיים (הלומדים מדעתם), שמ"תוכם קמו סופרים ואנשי שם כמו רא"ם ליפשיץ ו"ל, מבקר שגון ומקורי, הבלשן הנודע פרופ' היינריך מילר וייבדל לחיים ש"י עגנון, שאף הוא לא ביקר מעולם בית"ספר מודרני, אלא קנה מדעתו תורה ו"השכלה ו"שבעיט ושבע חכמות" (מלבד מה שקיבל מאביו המשכיל). שוקה של בוטשאטש שימש לכפריים בימי השוק מקום למכירת יבולם, ולממשלה היתה העיר מדכו למשרדי השלטון ולבתי"הספר. יהודי בוטשאטש התפרנסו אפוא מן הכפריים האלה, הפקידים והמורים הנוצ"ריים היו נודעים לגנאי על רדפם שלמונים, על נקלה היו מקבלים תעודות בגרות ב"בוטשאטש, עוברת, שהיתה לשמצה באוני"ברטיטה שביונה. אף שהמשכילים היהודיים שהיו באמת מקלי עולם, ללא תורה ודרך-ארץ, כעורים חיו, הם מתוארים לגנאי ב"סיפור פשוט", וב"נערינו ובוקנינו".